

ПЕДАГОГИКА

УДК 37.167.7

https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_10**ЖОЖДОРДО ЧЕТ ТИЛИН ОКУТУУДА «МУЛЬТИМАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯ» ТҮШҮНҮГҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК МАҢЫЗЫ***Муканова Элзат Табылдыевна, аспирант*
mukanova.el@mail.ru*Ош мамлекеттик университети*
Ош, Кыргызстан

Аннотация. Макалада чет тили предметтери боюнча республиканын жогорку окуу жайларында окуп жаткан болочоктогу мугалимдин предметтик (кесиптик) ишмердүүлүгүнүн негизин мультимаданий компетенция түзөөрү каралды. Мультимаданий компетенцияны калыптандыруу проблемалары жогорку окуу жайларындагы окутуунун заманбап технологияларынын негизги максаттары, милдеттери жана натыйжалары катары каралышы зарыл. Окуу жайлардагы окуу планынын мамлекеттик компоненти катары «чет тили» предметинин экинчи тил катары мүнөзү автор тарабынан макалада ачылат. Макаланын авторунун ишениминде бул, баарынан мурда, окуу процессинде «тилди» жана «маданиятты» бир мезгилде окутуу зарылдыгынан улам келип чыккан педагогикалык жана дидактикалык шарттуулук. Ошентип, тилди маданияттын шарты катары да, анын элементтеринин бири катары да кароого болору белгиленди.

Макаланын материалдары бул түшүнүктөрдүн өз ара карым-катышы проблемалары жөнөкөй эле маселелерден эмес экенине туура баа берүүгө мүмкүнчүлүк берет деген ишенимдебиз. Ошондой эле, тилди маданияттын шарты катары да, анын элементтеринин бири катары да кароого болот. Макала мындагы окуу материалдарын республиканын жогорку окуу жайларынын окутуучулары, аспиранттар менен магистранттар жана мектеп мугалимдери сабак процессинде колдонууларына мүмкүн болгон практикалык мааниге ээ.

Ачык сөздөр: Мультимаданий компетенция, окутуу зарылдыгы, маанилүүлүк, окуу ишмердүүлүгү, инсанды калыптандыруу, чоочун маданият, баарлашуу.

**ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОНЯТИЯ
«МУЛЬТИКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ» В ОБУЧЕНИИ
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ***Муканова Элзат Табылдыевна, аспирант*
mukanova.el@mail.ru*Ошский государственный университет*
Ош, Кыргызстан

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы, суть которых определяют, что основу предметной деятельности будущего учителя иностранных языков составляет мультикультурная компетенция, формирование которой является целью и результатом

обучения в языковом вузе и отражает двойственный характер предмета «иностранный язык», который выражается, прежде всего, в необходимости одновременного преподавания «языка» и «культуры». Также отмечены, что язык можно рассматривать и как условие культуры, и как один из ее элементов.

Мы уверены, что материалы статьи дает возможность правильно оценивать непростоты проблемы соотношения этих понятий. Также язык можно рассматривать и как условие культуры, и как один из ее элементов. Статья написана для практического применения этих учебных материалов в учебном процессе преподавателями вузов, магистрантами и учителями школ.

Ключевые слова: Мультикультурная компетенция, необходимость обучения, значимость, учебная деятельность, формирование личности, чужая культура, общение.

PEDAGOGICAL MEANING OF THE CONCEPT OF "MULTICULTURAL COMPETENCE" IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT A UNIVERSITY

Mukanova Elzat Tabyldievna, Postgraduate student
mukanova.el@mail.ru
Osh state university
Osh, Kyrgyzstan

Abstract. *The article considers that the basis of the subject activity of a future foreign language teacher is multicultural competence, the formation of which is the goal and result of studying at a language university and reflects the dual nature of the subject "foreign language", which is expressed, first of all, in the need for simultaneous teaching of "language" and "culture". It is also noted that the time language can be considered both as a condition of culture and as one of its elements.*

We are sure that the materials of the article makes it possible to correctly assess the difficulties of the problem of the correlation of these concepts. Language can also be considered both as a condition of culture and as one of its elements. The article is written for the practical application of these educational materials in the educational process by university teachers, undergraduates and school teachers.

Keywords: *multicultural competence, necessity of learning, significance, educational activity, personality formation, foreign culture, communication.*

Киришүү. Кыргыз Республиканын жогорку окуу жайларында билим алып жаткан студент-бакалаврлар үчүн мультимаданий компетенциялардын педагогикалык маңызын түшүндүрүү, анын негизги жоболорун алардын окуу процессинде колдонуусун камсыз кылуу. Мындагы материалдар бул түшүнүктөрдүн өз ара карым-катышы проблемалары жөнөкөй эле маселелерден эмес экенине туура баа берүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошондой эле, тилди маданияттын шарты катары да, анын элементтеринин бири катары да кароого болот. Макала мындагы окуу материалдарын республиканын

жогорку окуу жайларынын окутуучулары, аспиранттар менен магистранттар жана мектеп мугалимдери сабак процессинде колдонууларына мүмкүн болгон практикалык мааниге ээ.

Чет тили боюнча болочок мугалимдин предметтик кесиптик ишмердүүлүгүнүн негизин мультимаданий компетенция түзөт, аны калыптандыруу жогорку окуу жайларындагы окутуунун максаты, милдеттери жана натыйжасы болуп эсептелинет жана «Чет тили» предметинин эки функционалдык мүнөзүн чагылдырат, бул, баарынан мурда, «тилди» жана «маданиятты» бир мезгилде окутуу зарылдыгынан улам келип чыккан маселе болуп эсептелет. Бул түшүнүктөрдүн өз ара карым-катышы проблемалары жөнөкөй эле маселелерден эмес. Тилди, оболу, маданияттын натыйжасы катары кароого болот, себеби социумда колдонулуучу тил анын жалпы маданиятын чагылдырат. Ошол эле мезгилде тилди маданияттын элементи, шарты катары да, анын элементтеринин бири катары да кароого болот.

Изилдөөнүн каражаттары жана ыкмалары. Педагогикалык, дидактикада мультимаданий компетентүүлүк түшүнүгү, болочок мугалимдин кесиптик ишмердүүлүгүнө салыштырма анализдин натыйжасында мультимаданий компетенциянын ээлеген ордуна карата аналитикалык обзор жасалуу менен натыйжа бере алат. Чет тили мугалиминин мультимаданий компетенциясынын структуралык методу (методы моделирования) иштелип чыгып, талкууга сунуш берилип, практикалык усулда колдонулуп келүүдө.

Тилди окутуудагы коммуникативдик метод ушул көйгөйдү чече алат. Бул методдун негизинде окутуунун объекти болуп, кеп ишмердүүлүгү анын угуу, окуу, сүйлөө, жазуу түрлөрү болуп, тил ой жүгүртүүнүн алмашуу каражатына айланган.

Экинчи тилди окутууда аталган методиканын негиздерин колдонуу учурда ийкемдүү болуп жатат. Ал эми, биринчи тил инсандын эне тили болот. Методду педагогикалык категория катары өтүлө турган материалды кандай ыкма менен натыйжалуу берүүнүн жолдорун көрсөтүү десек, методдорду тилди үрөнүүдө коюлган максатка жетүү үчүн пайдаланган каражат катары кабыл алсак болот. Демек, тилди үйрөнүүдө натыйжага тез жана сапаттуу жетүү үчүн тандап алган методдун ролу абдан маанилүү. Башкача айтканда, ийкемдүү, туура метод тандалса тил бат өздөштүрүлөт.

Окуу процессин өздөштүрүүдө ар кандай тилдин маданият шартын анын элементтеринин бири катары кароого болот. Макалада мындагы окуу

материалдарын республиканын жогорку окуу жайларынын окутуучулары, аспиранттар, магистранттар жана мектеп мугалимдери сабак процессинде колдонууга сунуш кылынат.

Жыйынтыктар жана талкуулар. Окутуу процессиндеги “мультимаданий компетенциянын” педагогикалык маңызын ачуу да түшүнүктүн генезисине анализ жасоо керектелет. Студенттердин чет тилин экинчи тил катары өздөштүрүүсүндө мультимаданий компетентүүлүктөрүн калыптандыруу зарыл.

Өткөн кылымдын сексенинчи жылдары советтик илимде да башка улуттардын өкүлдөрү менен адекваттуу биргелешип аракеттенүү билгичтигин калыптандырууга – социалдык феномен катары улут аралык баарлашууга көп көңүл бөлүнгөн. Улут аралык баарлашуу дегенде, 2 же андан көбүрөөк улуттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы, бир тарабынан, материалдык жана руханий баалуулуктар, экинчи тарабынан, көз караштары, ой жүгүртүүлөрү, ички сезимдери менен алыш-бериш мамилелери сыяктуу өз ара мамилелердин айкын, реалдуу көрүнүштөрү түшүндүрүлөт. Башкача айтканда, улуттар аралык баарлашуу – бул ар башка улуттардын элдеринин коомдук зарыл ишмердүүлүк процесстеги жана күнүмдүк жашоолорундагы инсандык алака-катыштары менен өз ара байланыштары деп эсептелип, Н.А.Асипова белгилеп кеткендей, «главная социально-педагогическая значимость межнационального общения состоит в том, что в нем происходит интенсивное формирование национального самосознания личности. Человек, «смотрясь» в представителя другого этноса, прежде всего, познает себя как личность, принадлежащую к определенной нации» [1:51]. Улуттардын өнүгүүсү боюнча айтылган мындай пикирдин алгылыктуу жактары жок эмес.

Ошондой эле лингводидактикада тил жана маданияттын ортосундагы өз ара мамилелерди аныктоого чоң көңүл бурулган. Алсак, А.В.Суперанская маданияттын өзгөрүүсү тилде жандуу чагылып келерин баса белгилөө менен, тилдердин жана маданияттардын катарлаш өнүгүү фактысын бөлүп көрсөткөн. Д.Хаймс тил менен маданияттын динамикалуу өз ара катышууларына көңүл бурган жана 1970-жылы чет тилин үйрөнүү үчүн грамматикалык компетенция кандай болсо, бул тилди адекваттуу колдонуу жөндөмдүүлүгү так эле ошондой маанилүү экенин далилдөө менен педагогика жана дидактикага «коммуникативдик компетенция» түшүнүгүн киргизген.

Коммуникативдик компетентүүлүктү калыптандыруу маселесинин актуалдуулугун эске алуу менен көптөгөн ата мекендик жана чет элдик

илимпоздор педагогика илиминде анын ар түрдүү аспектилерин боюнча активдүү изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн алар төмөндөгүдөй түшүндүрүлөт:

- адамдын эмгек, окуу ишмердүүлүгүндө өзүнүн интеллектуалдык суроо-талаптарын канааттандыруу менен баарлашуу жөндөмдүүлүгү (М.Н.Вятютнев);
- адамдын бир же бир нече речтик ишмердүүлүгүнүн баарлашуу жөндөмдүүлүгү, анын тилдик чөйрөдө жашоо шарттарына, табиятына калыптануу процессине атайын уюштурулган окуу процесси аркылуу инсандын речтик билгичтиги кыйынчылык менен жетилет (Д.М.Изаренков);
- чет тилин окутууда коммуникативдик-адекваттык билгичтиктер, лингвистикалык билимдердин ошондой эле аларды контекстке, кырдаалга жана баарлашуу максатына ылайык колдонуу билгичтигин да көңүлгө алат (Д.Хаймс);
- үйрөнүүчү тилдерди, анын айланасындагы адамдар жана болуп жаткан окуялар менен биргелешип аракеттенүүнүн ык-машыгууларын жана иштөөчү көндүмдөрдү билүү, ар башка социалдык ролдорго ээлик кылуу катары айтылат (А.В.Хуторский, И.Л.Бим);
- жашоонун окуудан баштап, эмгектиктен аяктаган бардык чөйрөлөрүндөгү коммуникацияны жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү катары; чет тилин окутуунун мультимедий диалогу өзүнүн маданиятын алып чыгууга, башка элдердин маданияттарына толеранттуу мамиле кылууга, инсанды калыптандырууга. интегративдик максаты катары жөндөмдүү (М.З.Биболетова).

Демек, чет тилин заманбап шарттарда окутуунун максатын айкын бир милдеттерди аткаруу жана речтик ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу үчүн зарыл ар кыл түрдүү компетенцияларды билим алып жаткан субъектилерде калыптандыруу деп эсептесе болот. Мындай компетенциялардын бардык түрлөрү баарлашууга көмөктөшүшөт жана ошондой эле бирдиктүү коммуникативдик компетенциянын түзүмдүк бөлүгү катары кароого болот.

Россиялык изилдөөчүлөр Н.И.Гез менен Н.Д.Гальскова коммуникативдик компетенциянын маңызын анализдөөдө, андагы бир нече курамдык бөлүктөргө көңүл бөлүшүп, алар компетенция-курамды алты бөлүктөргө бөлүп көрсөтүшкөн [2: 99].

- лингвистикалык компетенция (адамдын туура, айкын бир тилдин ченемдерине ылайык грамматикалык жана синтаксистик формаларды куруу жөндөмдүүлүгү),

- социоллингвистикалык компетенция (коммуникациянын шарттарына адекваттуу формаларды жана айтып чыгуунун ык-амалдарын тандап алуу билгичтиги),
- дискурсивдик компетенция (байланыштуу тексттерди куруу жана интерпретациялоо үчүн баарлашуунун белгилүү бир стратегиясын жана тактикасын колдонуу жөндөмдүүлүгү),
- социомаданий компетенция (улуттук-маданий спецификаны билүү менен кептик жана кептик эмес өзүн алып жүрүүнү жогору деңгээлде билүү),
- социалдык компетенция (социалдык кырдаалда багыт алып аны башкара билүү)
- стратегиялык компетенция (тилди билүүнүн жетишсиздигинин, бөтөн тилдүү чөйрөдө баарлашуунун кептик жана социалдык тажрыйбасынын кемчилинин ордун толуктай билүү).

Ошону менен катар эле Е.Н.Соловова (В.В.Сафоновага удаа эле) коммуникативдик компетенциянын курамында үч субкомпетенцияны айырмалаган[3:15]:

- тилдик компетенцияны (лингвистикалык),
- речтик компетенцияны (стратегиялык жана дискурсивдик компетенцияларды бириктирүүнү)
- социомаданий компетенцияны (социоллингвистикалык, социомаданий жана социалдык компетенциялардын жыйындысын) деп.

Кыргыз изилдөөчүлөрү коммуникативдик компетенциянын төмөндөгүдөй курамдык бөлүктөрүн бөлүп көрсөтүшкөн: тилдик, речтик, социомаданий (дискурсивдикти жана социоллингвистикалыкты бириктирүүчү) жана окуу-таанып билүүчүлүк компетенциялары [4: 154].

Мультимаданий компетенция түшүнүгү - ар бир улут адамдарынын бир коомдо ынтымактуу жашоосу башка элдердин маданияты менен таанышуу жөндөмдүүлүгү, билимдердин жана өзүн алып жүрүү үлгүлөрүнүн интеграциясы катары түшүнүүгө болот, булардын негизинде плюрализм принциптери жана маданий процесстердин тарыхыйлыгын андап билүү, дүйнөнү жана тарыхты реалдуу түшүнүүгө негизделген инсандын чыныгы сапаты жатат.

Заманбап педагогика илиминде мультимаданий компетенция бул коомдо болгон маданий баалуулуктардын, ченемдердин, үлгүлөрдүн жана иш формаларынын бардык көп түрдүүлүгүн сактоого жана өнүктүрүүгө болгон мурасты, ошондой эле инновациялык жаңы түзүлүштөрдү жаш муунга

өткөрүп берүүгө багытталган билим берүү системасы. Ал түзүлгөн баалуулуктарга жана да өзүнүн башка маданияттын баалоого негизделип лингвомаданий фактыларды адекваттуу түшүнүү менен интерпретациялоо билгичтиктеринин борборунда болот. Анын негизги принциптери: толеранттуулук, плюрализм, лингвистикалык көп түрдүүлүк.

Окумуштуулар мультимаданий компетенциянын курамын үч бөлүккө бөлүп көрсөтүшкөн: аффективдик (эмпатия, толеранттуулук), когнитивдик (өздүк маданият тууралуу билимдер) жана стратегиялык (вербалдык жана окуу стратегиялары).

Улут аралык (мультимаданий) баарлашуу татаал, көп пландуу, көп функционалдуу феномен экендиги талашсыз. Социалдык биргелешип аракеттенүү чөйрөсүндөгү ар башка улуттагы адамдардын инсан аралык мамилелеринин айкын бир көрүнүшү болуп келүү менен улуттар ортосундагы баарлашуу башкы социалдык-педагогикалык мааниге ээ болот, ал маданий биргелешип аракеттенүүнүн жана өз ара алмашуунун фактору катары мүнөзүндөлүп, мунун жүрүү процессинде ар башка элдердин маданиятынын, тилинин, салттык көрүнүштөрүнүн, этикалык жана эстетикалык баалуулуктарынын улуттук бөтөнчөлүктөрү түшүндүрүлөт жана бааланат.

Улут аралык баарлашуу өзүнүн мыйзамдарына ылайык өнүгөт жана бири-экинчиси менен өз ара тыгыз байланышат: перцептивдик, коммуникативдик жана интерактивдүү болуп бөлүнөт.

Борбордук социалдык-перцептивдүү акт катары стереотиптештирүү чыгат, анын натыйжасы болуп этникалык стереотиптер эсептелинет. Этникалык стереотиптердин психологиялык негиздерин билүүнүн практикалык зарылдыгы анда баалуулук багыттар жана анык өзүн алып жүрүүнүн ортосундагы ажырым катары илимде белгилүү андап-билинген ниеттенүүлөрдүн жана реалдуу иш-аракеттердин орун алышы камтылган. Этностереотиптер бөтөн этникалык алкакта көнүмдүк милдетин аткаруу менен көп улуттуу (көп маданияттуу) чөйрөдө инсандын өзүн алып жүрүүсүн үйрөтүү менен этностереотиптер оң жана терс абалда болушу толук ыктымал.

Чет тилин окутуунун максаты катары С.С.Кунанбаева тарабынан экинчи тилдик концептке аныктама берилген. Анын пикиринде, «формирование вторичной языковой личности невозможно в условиях отсутствия лингвосоциальной и инокультурной сред. Конечным результатом иноязычного образования в этом случае можно считать формирование «субъекта мультикультурной коммуникации» – личности с высоким уровнем когнитивно-

знаниевых и деятельностно-коммуникативных навыков. В мультикультурной коммуникации эти навыки функционируют как «вторичное когнитивное сознание» и обеспечивают способность личности гибко реагировать на вариативность ситуаций общения; при этом прочно должны быть закреплены социо- и лингвокультурологический компоненты мультикультурной компетенции, должна постоянно проявляться коммуникативная, поведенческая культура, соответствующая нормам лингвосоциума» [7:116–137].

С.С.Кунанбаева жогогрудагы концепте социомаданий жана лингвомаданий, мультимаданий компетенцияны бөлүп көрсөткөн [7:127]. Анын пикири боюнча мультимаданий коммуникациянын субъектин калыптандырууда инсандын маданияттын үч баскыч аркылуу бөлүп көрсөтүүгө мүмкүн деп айткан:

1) этноцентризм: үйрөнүлүп жаткан тилдин маданияты тийиштүү өлкөлөрдүн маданияты тууралуу маалыматтардын баштапкы булагы катары каралып –өздүк маданияттын ченемдери жана баалуулуктары аркылуу жүрөт;

2) маданий - бул өз тагдырын өзү чечүүнү калыптандыруу: бул үйрөнүүнүн коомчулуктардын стилдеринин жана жашоосунун вариативдүүлүгү тууралуу билимдерди топтоо (чет тилинин жардамы менен) аркылуу жүрөт;

3) социомаданий компетенциянын жогорку деңгээли катары «маданий диалогдун субъектисин калыптандыруу: бул узакка созулчу процесс, аны бүткүл жашоонун максаты катары тааныса болот.

Мультимаданий компетенцияны төмөндөгүчө түшүндүрүлөт:

1.Баарлашуу тилинен көз карандысыздыкта башка маданияттарды жана маданий универсалдарды өздөштүрүү усулдарын окутуунун мазмунуна киргизүүнүн эсебинен калыптануучу чет тилиндеги башка маданияттардын өкүлдөрү менен натыйжалуу жана алгылыктуу биргелешип аракеттенүү жөндөмдүүлүгү;

2.Чет тилдүү компетенцияга ээ болуу, өзүнүн жана башкалардын маданияттынын өкүлдөрүнүн ортосунда ортомчулук позицияны ээлөө, өзүн белгилүү бир этникалык коомчулуктун, улуттун өкүлү катары аңдап-туюнуу жана бул маданияттардын өкүлдөрү менен биргелешип баюунун түздөн-түз шарты катары маданияттардын диалогунун кырдаалын кабылдоо негизинде мультимаданий аркылуу аракетти натыйжалуу жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү;

3.Индивидге мультимаданий коммуникация процессинде коммуника- тивдик кырдаалды адекваттуу баалоого, вербалдык жана вербалдык эмес каражаттарды натыйжалуу пайдаланууга, коммуникативдик окутууну

практикада ишке ашырууга жана коммуникациялардын натыйжаларын кайтарым байланыштын, ошондой эле ээ болуу даражасын коммуникативдик механизмдердин, ык-машыгууларын жана стратегиялардын жардамы менен текшерүүгө мүмкүндүк берүүчү билимдердин жана билгичтиктердин комплекси;

4. Натыйжалуу мультимаданий баарлашууну аныкталган когнитивдик (маданий өзүн аңдап билүү, жалпы жана атайын маданий билимдер), аффективдик (кызыгуучулук, когнитивдик ийкемдүүлүк, мотивдешүү, кругозор) жана жүрүм-турумдук (мамилелерди калыптандыруу, маалымат чогултуу, эмпатия ж.б. боюнча көндүмдөр) көндүмдөрдүн, билгичтиктердин жана инсандын сапаттарынын жардамы менен жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү.

Корутунду. Чет тилин окутууда окутуунун максаты болуп билим алып жаткан жаштардын башка маданияттардын өкүлдөрү менен *чет тилинде (өздөштүрүү процессинде)* баарлашууну адекваттуу жана натыйжалуу жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүктөрүн жана билим алууну калыптандыруу максатында жүзөгө ашыруу ылайык. Башкача айтканда, мультимаданий компетенцияны (мындан ары карай – ММК) калыптандыруу азыркы жаштардын чет тилдерин көбүрөөк билүүсү, жана да маданияттын өздөштүрүүсүн калыптандыруу зарылдыгы турат. Жыйынтыктап айтканда сүйлөө маданиятынын деңгээлин жана алардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн жогорулатуу менен азыркы жаштардын билим деңгээлин бир топ жогорулатат деп белгилесе болот

Адабияттар

1. Асипова, Н.А. Научно-педагогические основы формирования культуры межнационального общения школьников: дис. ... д-ра пед. наук. – Бишкек, 1997. – 369 с.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика: учебное пособие. – М., 2005. – 336 с.
3. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам (базовый курс): пособие для студентов пед. вузов и учителей. – М.: АСТ, 2008. – 238 с.
4. Жолчиева А.А. Формирование коммуникативных компетенций учащихся в процессе изучения иностранных языков (на примере английского языка в школах с кыргызским языком обучения): дис. ... канд. пед. наук. – Бишкек, 2014. – 160 с.
5. Сартбекова Н.К. Методы формирования коммуникативной компетентности студентов при изучении английского языка в неязыковых вузах // Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives 8th International symposium 27th September. – Вена, 2015. – 64 с.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2008 – 146 с.

7. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. – Алматы, 2005. – 264 с.